

Tevfik Fikret, Halûk'tan Bir Prometheus Çıkarabildi Mi?

Was Tevfik Fikret Able To Create A Prometheus From Haluk?

Yakup ÖZTÜRK*

Öz

Tevfik Fikret'in Halûk'un Defteri kitabında yer alan "Promete" şiiri, oğlu Halûk'la Yunan mitolojisinin efsanevi kahramanı Prometheus arasında ilişki kurduğu bir eserdir. Şiirde, oğlu Halûk'un hastalıklı görülen Osmanlı vatanının kurtuluşunu sağlayacak bir kahraman olarak anlatıldığı görülür. Hakikatte, Prometheus'un tanrılar tanrısı Zeus'la mücadeleye girerek insanlığa armağan ettiği teknikle, batıda eğitim alıp ülkesini karanlıktan kurtaracak Halûk'un hayatı arasında bir irtibat kurulamaz. Çünkü Prometheus ateşle sembolleştirilen tekniği tanrular katından alıp insanlığa armağan etmiş, insanlık tanrılara mahkûm olmadan iradesiyle karar alabilmiş, alet kullanarak medeniyeti kendisi şekillendirmiştir. Bu çalışmada, Yunan mitolojisinin iki büyük destan yazarı Hesiodos ve Aiskhylos'un metinlerinden, Halûk'un biyografisinden ve Tevfik Fikret'in şiirlerinden hareketle Promete şiirinin hedefine ulaşip ulaşmadığı tartışılacaktır. Şair, oğlunun anglo-sakson kültürüyle yetişmesini ve batının fen cephesini öğrenmesini istemiştir. Şiir bu açıdan Tevfik Fikret'in gelecekte beklediklerini sağlamıştır. Ancak Halûk'un vatanına dönüp karanlıklar içindeki ülkesini aydınlığa çıkaracağı bir hayalden öteye geçememiştir.

Anahtar Kelimeler: Prometheus, Hesiodos, Aiskhylos, Halûk'un Defteri, Promete şiiri.

Abstract

"Promete" poem is located in Halûk's Defteri of Tevfik Fikret. This poem establishes a relationship between Halûk and the legendary hero Prometheus of Greek mythology. For Tevfik Fikret, Halûk is a young man who will save the sickly Ottoman homeland. In fact, there is no relationship between Halûk and Prometheus. Because Prometheus struggled with the great god Zeus and gave the technique to the humanity. Thus humanity has shaped civilization. In

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, <https://orcid.org/0000-0003-3840-4177>

this study, it will be discussed whether or not Promete poetry has reached its goal. For this, the texts of Hesiodos and Aiskhylos, two great epic poets of Greek mythology, the biography of Halûk and the poems of Tevfik Fikret will be examined. The poet aims to educate his son with anglo-saxon culture and learn modern sciences. In this respect, the poem fulfilled the expectations of Tevfik Fikret. However, this remained a dream because Halûk did not return to his homeland.

Key words: Prometheus, Hesiodos, Aiskhylos, Halûk'un Defteri, Promete poem.

Promete

Kalbinde her dakika şu ulvî tahassürün
Minkâr-ı âteşîni duy, dâima düşün:
Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?
Gülsün neden cihân bana, ben yalnız ağlayım?..
Yükselmek âsümâna ve gülmek ne tatlı şey!
Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa... Ey
Müşâtak-ı feyz ü nûr olan âti-i milletin
Mechûl elektrikçisi, aktâr-ı fikretin
Yüklen, getir -ne varsa- biraz meskenet-fiken,
Bir parça rûhu, benliği, idrâki besleyen
Esmâr-ı bünye-hîzini; boş durmasın elin.
Gör dâimâ önünde esâtîr-i evvelin
Gökten dehâ-yı nârı çalan kahramânını...
Varsın bulunmasın bilecek nam ü şanını.¹

GİRİŞ

Türk şiirinde mizacı, siyasî tavrı, şiirlerindeki muhteva değişiklikleri, çevresinde bıraktığı imaj, tarihe ve dine bakışı gibi pek çok unsurla birlikte en çok yorumlanan isimlerden biri Tevfik Fikret'tir. Bu unsurlar arasında oğlu Hüseyin Halûk Fikret'e adadığı ve adına *Halûk'un Defteri* dediği bir kitap yayımlayan şairin, oğlu üzerinden devrin gençliğine seslendiği pek çok şiiri bulunur. Bu şiirler arasında yer alan "Promete", Yunan mitolojisinin ve insanlığın önemli kahramanlarından biri olan Prometheus ile Halûk'u aynı ülkü uğrunda mücadele eden kişiler olarak değerlendirdiği ve Halûk'a kendi kuşağını ve milletini kurtaracak bir idealist olarak baktığı şiirdir. Bu çalışma

1 Tevfik Fikret, *Halûk'un Defteri*, İstanbul 2015, s. 32. Şiirde geçen bazı kelime ve terkiplerin sadeleştirilmiş hâlleri: Tahassür: Hasret çekme. Minkâr-ı âteşî: Ateşten gaga. Müştak: Hasret çeken, özleyen. Aktâr-ı fikret: Fikir diyarları. Meskenet-fiken: Miskinliği gideren. Esmâr-ı bünye-hîz: Vücudu canlandıran bünyeler. Esâtîr-i evvelin: İlkçağlara ait mitoloji.

kapsamında Prometheus efsanesinde anlatılan mitolojik kahraman ile Halûk'un aynı çizgide görülüp görülemeyeceği, Tevfik Fikret'in şiirlerinden, Halûk'un hayatından ve söz konusu efsanenin klasik metinlerde yer alışı biçimlerinden hareketle anlatılacaktır.

Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret monografisinde sonraları Nazım Hikmet'in başına gelecek çoklu algıyı vurgulamadan edemez: “Şair için söylenenler bir araya getirildiği zaman, acayip bir tezat silsilesi vücuda gelir: Dinsiz-peygamber; vatanperver-kozmopolit; cemiyeti seven-cemiyetten nefret eden; diğergâm-bencil; cesur-korkak; ahlâklı-ahlâksız; melek-seytan; derin surette hassas-çok sığ hassasiyetli ilh...”² Bu yakıştırmalardan vatanperverliği, cemiyet sevgisi, cesaret ve ahlaki şairin oğlu Halûk'a adadığı şiirlerinden, *Halûk'un Defteri* adını verdiği kitabından ve özellikle “Promete” şiirindeki tavrından kaynaklanır.³ Yunan mitolojisinin kahramanlarından Prometheus ile oğlu Halûk'u eşdeğer gören Fikret, ona sembolik anlamlar yükleyerek, tanrılaşmış hükümdarlar karşısında insanlığı kurtaracak bir kahraman nazarıyla bakar ancak Prometheus'un Zeus'u oyuna getirerek ateşi çalıp insanlığa armağan etmesindeki yüceliğin oğlu Halûk'ta ne derece varlık gösterebildiği üzerinde durma ihtiyacı hissetmez. Prometheus, ateşi çalmakla yetinmiş bir kahraman değildir. Antik Yunan'ın temel metinlerinden Hesiodos'un *Theogonia* ve İşler ve Günler ile Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus* destanlarında ilkin geçen bu olay adaletsizlik, zorbalık karşısında aklını ve zanaatı kullanarak kahramanlık sergileyen Prometheus imgesi, insanlık adına kurtarıcı olabilecek kişiler için edebî metinlerin birçoğunda kullanılmıştır. Fakat Prometheus, destanlar okunduğunda görülecektir ki ateşi insanlığa armağan etmesinin ötesinde büyük bir yol açıcıdır. Tevfik Fikret'in Halûk'a Prometheus, yakıştırması bu destanların ışığında olabildiğince sönük kalacak bir edebiyat sihriden öteye geçmez.

“Promete” şiiri, şairin el yazısından litografya ile yapılmış tıpkıbasım olarak 1911'de yayımlanan *Halûk'u Defteri* kitabında yer alır.⁴ Şiirin tamamında seslenilen kişi Halûk'tur. Şair oğlundan daima düşünmesini, yüce hasretin ağırlığını her dakika kalbinde duymasını ister, Yükselmeyi, zirvedekilerin neden orada olduğunu ve kendisinin neden çukura mahkûm edildiğini tefekkür etmesini arzular. Bir gün hastalıklı olan bu vatan canlanırsa, milletin geleceğinin feyiz ve nurunun müjdecisi olan Halûk, fikir diyarlarından miskinliği gideren ne varsa yüklenip getirecektir. Şiirin sonunda Prometheus'un tanrılardan ateş çalmasına gönderme yapılarak

2 Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, İstanbul 2008, s. 59.

3 Fikret'in bu sıfatları taşımasına meydan veren “Sis”, “Bir Lahza-i Teahhur”, “Şehitlikte”, “Asker Geçerken”, “Hande-i Büm”, “Rüçü”, “Millet Şarkısı”, “Vatan Şarkısı”, “Hân-ı Yağma” gibi pek çok şiiri vardır. “Promete” bu yazının konusu olduğu için öne çıkarılmıştır.

4 Abdullah Uçman, “Halûk'un Defteri”, *Halûk'un Defteri* içinde, İstanbul 2015, s. XI.

Halûk'tan ilkçağların mitolojisini ve gökten ateş dehasını çalan kahramanını görmesi istenir. Şanını kimse bilmesede daima bu yolda kalmasını dile getirerek şiiri sonlandırır.

Tevfik Fikret'in "Promete"de Halûk'a yüklediği görev, bu hastalıklı vatanın tıpkı tanrılardan ateşi çalarak insanlığa armağan eden, onları tanrı zulmünden kurtararak kimliklerine kavuşmalarını sağlayan Prometheus olmasıdır. İlk elden bakıldığında Tanrı'nın hükümdara denk geldiği, milleti istibdat rejiminden kurtaracak irade ve akla kavuşması için Halûk'u kahramanlaştırdığı görülür ve bu durum muhalif olan bir zihnin ileri sürebileceği anlaşılabilir bir hedeftir. Ancak şiirden uzaklaşarak Prometheus gerçekliğine dönüldüğünde Fikret'in Halûk'tan bir kahraman var etme arzusunun sallantıda kalan bir romantizme mahkûm edildiği görülür. Prometheus'un hem Hesiodos'ta hem de Aiskhylos'un metinlerinde çizilen portresi, deha ateşini çalmakla sınırlı değildir.

1. Prometheus'un Kahramanı Olduğu Antik Yunan Metinleri

1.1. Hesiodos'ta Prometheus ve İnsanlığa Sundukları

Milattan önce sekizinci asırda yaşadığı bilinen Hesiodos'un *Theogonia* adlı manzum eseri felsefenin temel metinlerinden biri kabul edilmektedir. Eser, evrenin yaratılış mitini, tanrıların doğuşunu ve insanlığın ortaya çıkışını anlatan klasik bir kitaptır. İşler ve *Günler*'de ise Hesiodos, insanlığın erdemlerinin mahiyeti hakkında tecrübelerini aktarırken, gündelik hayatın düzenlenmesini sağlayan tarım ve denizcilik gibi işlerin bilgisini sunar. Bu iki eser, Türk okurlarının karşısına Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu çevirisiyle çıkmıştır ve söz konusu kitaplara dair referanslar Erhat'a ait olup Hasan Âli Yücel Klasikleri Dizisinde yer alan baskıdandır.

Felsefenin ve edebiyatın kurucularından Homeros'un kahramanı Akhilleus ve Hektor, Hesiodos'un efsanevi kahramanı Prometheus, mitolojik bireyselleşmeyi başlatan isimler olarak gösterilir. Bunlar, bir zorlukla karşılaştıklarında tanrılardan yardım dilemek yerine kendileriyle konuşmayı tercih eden ve bu zorluğu kişisel kararlarına başvurarak çözmeyi seçen kahramanlardır. Ne tanrıların ne de toplumun, kendilerini yargılayacak müdahalelerine boyun eğmeyerek bir tavır geliştirebilmiş olmaları onları insanlık tarihi boyunca daima hatırlamamıza imkân verir. Hesiodos'un *Theogonia* ve İşler ve Günler metinlerinde yer verdiği Zeus ve Prometheus mitosunda ilk defa insan ile tanrının çatışmasına tanık olur, insanın trajik aklını keşfetmesini izleriz. Hikâyeye göre, Prometheus bütün hırsını, kurnazlığını kuşanarak, koca bir öküzü ikiye ayırıp sofraya koyar.⁵ Öküzün

5 Bu sahne Prometheus ile Zeus'un bir sofraya oturdukları anı anlatır. *Theogonia*'da Prometheus'a atılan sıfatlar kıvrak, cin fikirli (iki defa) ve sinsidir.

yağlı etlerini ve bağırsaklarını derinin, kemiklerini de beyaz yağların altına saklar. Zeus bunun adaletli bir paylaşım olmadığını söylese de yağlı tarafı kendisine seçer ve deriyi kaldırdığında altında kemikleri görür.⁶ Öfkeden çılgına dönen Zeus'a ikinci darbe, gizli ateşin Prometheus tarafından insanlığa armağan edilmek üzere çalınmasıyla gelir. Zeus, bu hadsizliği cezalandırmak için yeri göğü şiddetiyle sarstıktan sonra insanlığa Pandora adlı güzel ve cazibeli bir kadını, “güzel bir bela”yı gönderir. Usta Hephaistos çamurdan bir insan yaratmış, ona insan sesi koymuştur. Elinde tuttuğu kutuda umut hariç her şey vardır.

Çok tanrılı bu çağın efsanelerinde destancı da bilir ki bir tanrının kurnazlıkla da olsa aldatılması imkânsızdır ancak burada Zeus aldatılacağını bildiği hâlde sessizliğini korumuştur. O, insanın aklını doğru ve yerli yerinde kullanmadığında ne türden felaketlere sebep olabileceğini göstermek istemiştir. Bu sessizliğin ve bile bile ladesin altında insanlığı terbiye etmeyi hedefleyen bir düşünce çoktan hazırdır. Ateş imgesi, medeniyetin insanlık için başlangıcıdır. İnsan, ateşe sahip olduğu anda bugünkü anlamda “uygar”

6 Bu olayın destanda anlatılışı şöyledir:
“Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların
Mekone'de çatıştığı zamanlardı,
O günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için
Koca bir öküzü ikiye bölüp getirdi sofraya:
Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;
Öküzün yarısı sırf yağlı et ve bağırsaktı
Karnı derisinin altında saklı,
Öbür yarısıysa sırf kemikti
Beyaz yağlar altına kurnazca saklanmış
Bunun üzerine tanrıların ve insanların babası:
'Ey İapetos oğlu, soyluların soylusu,' dedi ona,
'Hiç de adil bir paylaşırma değil bu, dostum.'

Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus,
Sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip
Kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi:
(...)
'Göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al!'
(...)
İki eliyle kaldırdı öküzün ak yağlarını;
Öfke sardı içini, safrası kabardı
Görünce öküzün yalın kemiklerini,
Apaçık ortaya çıkan sinsi kurnazlığı.

İşte bu yüzdendir dünyada insanoğlunun
Kurbanların yalın kemiklerini yakmaları
Duman duman, sunaklarda, tanrılar için.
(...)
Ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu [Zeus]
Kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu
Dünyalının işine yarayan ateşi.
Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha etti:
Bir kamışın içinde aldı kaçırıldı
Coşkun ateşin pırl pırl kıvılcımını.
Ve bulutlar gümbürdeyen Zeus
En derin yerinden yaralandı ve kızdı
Görünce ölümlü insanların arasında
Ateşin ışı ışılandığını.” Hesiodos, *Theogonia*, İstanbul 2017, s. 23-25.

bir hayatı da başlatmıştır. Uygarlaşmanın aynı zamanda bir dolu hataya da sebep olacağını Zeus bilir. Prometheus zannedildiğinin aksine insanlığı büyük bir yol açmış değil, onu sonsuza dek hataya sevk edecek adımlarının kaynağı olmuştur. Elbette, insan akılla var edilmiş bir varlıktır ve en nihayetinde ilerleyici çabaları olacaktır ancak tanrıların uhdesine hapsedilen ve insanlığı ileriye götürecek materyaller bir gün insan tarafından alınacak ve medeniyet süreci başlayacaktır. Prometheus bunu sağlayan kahramandır. O vakte kadar aklın egemenliği Zeus'un elindedir. Bu üstünlüğün bir insanda var olmasına öfkelenir. Azra Erhat, Prometheus adının önceden gören anlamına geldiğini, onun bir kâhin olduğunu ve Zeus'un tahtından bir gün nasıl düşeceğini bildiğini hatırlatır. *Theogonia*'nın 535-560. dizelerinde anlatılan bu efsanede Prometheus'un baştan bu yana insanlar için çalıştığını, Titanların hıncını almak ve Olymposluların egemenliğini sağlamak arzusunda olduğunu biliriz. Prometheus, Zeus'u aldatarak onu insanlara karşı tahrik eder. Bu küçük düşürücü durumlar karşısında Zeus insanlara ateşi vermez ancak Prometheus kurduğu bu oyunla ateşi çalar. Artık sabrın tükendiği görülecek, Zeus Prometheus'u cezalandıracaktır. Akıl gücü tanrılardan insanlara geçmiştir. İnsan kendi gücünün farkına vararak tanrıya karşı ayaklanmıştır. O, tanrılara savaş açarak kendi felaketini hazırladığının da bilincindedir. Nitekim acımasız işkencelere maruz kalacak, parçalanan bedeni tekrar var olup tekrar tekrar yok edilecek, sonsuza dek acı çekecektir. Hesiodos, yaklaşık 2500 yıl önce insanlığın bitmek bilmez hırs, kurnazlık temelli felaketinin hikâyesini yazmış büyük bir şairdir.⁷

Prometheus'u kahraman kılan sadece ateşi çalması değil, ateşi kendi icadı olan bir aletle çalmasıdır. Çok yavaş yanan bir bitki olmasından dolayı rezene sapını yanına alarak göge çıkmış, ateşi bu sapın içerisine gizleyerek yeryüzüne dönmüştür. "Prometheus'u kavramak demek, elinize aldığınız her aletin özünde, insan aklının ve ruhunun somutlaşmış bir gösterisine tanık olmak demektir, çünkü insanoğlu Prometheus sayesinde aklını madde ile buluşturmuş, bununla da yetinmeyip işin içine sanatsal duyusunu da katmıştır; başka türlü söylersek, insan aklıyla herhangi bir maddeyi kendi işine nasıl yarayacağını düşünürken git gide gelişmiş ve ruhunu da bu maddeye işlemeye başlamıştır."⁸ Prometheus, ölümlü insanın hiç ölmeyecekmiş gibi tabiata hükmedebileceği aymazlığını getirmiş bir kahramandır. Tanrıların insanlardan medeniyet yapıcı unsurları gizlemesinin ardında bu hakikati

7 Burada Azra Erhat'ın tespitini anmadan geçemeyiz. Hesiodos'un ilhamının doğudan geldiğini ifade eden Erhat, 1940'ların ortasında yapılan bir araştırmayı hatırlatarak şunları söyler: "Bir zamanlar Yunan deyince akan sular dururdu, öyle de olmuş, akan sular durmuş. Ta ki Ankara'da 1945-46 sıralarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji Profesörü olan Dr. Hans Gustav Güterbock ve onun birlikte çalıştığı Doç. Dr. Sedat Alp, Türk Tarih Kurumu Yayınları'nda Kumarbi Efsanesi diye küçük bir kitap bastırana dek. Prof. Dr. Güterbock, Hurri kaynaklı bu Hititçe metnin çeviri ve açıklamasını sağlamakla kalmamış, Kumarbi Efsanesi'nin Hesiodos'un *Theogonia*'sına kaynak olduğunu kanıtlama görevini de yüklenmiş, bunu daha sonraki yayınlarında da sürdürmüştür." Hesiodos, *Theogonia*, s. 155.

8 Çiğdem Dürüşken, İlkçağ Felsefesi, AUZEF Ders Notları, İstanbul 2018.

bilmeleri yatar ancak akıl, trajik bir hâl olarak bir gün zaten bu ateşi çalacaktır. Prometheus, tanrıların var ettiği düzeni sarsan, yıkan bir kahramandır. Bu kahramanlık insanlık adına büyük faydalar sağlasa da o elleri ve kolları bağlı bir biçimde zincirlere vurulacak, bir dağa çivilenecek, yenilip yok edilen ciğeri her sabah tekrar olgunlaşacak ve bir kartal tarafından sürekli parçalanacaktır. Onun yarı insan yarı tanrı bedeni hiçbir zaman ölmesine izin vermeyecektir. Burada insanın sırtında tuz yakıcılığı bırakan bir duygusu ortaya çıkar ki buna kibir [hybris] diyoruz. Prometheus, “Yapılan hareketin doğru olduğuna inanıyorsan sonucuna da katlanacaksın.” diyerek yüce kibrini sergilemeye çoktan başlamıştır. Prometheus’un üzerinde durduğu iki kavramdan bahsedilir: Bilinç ve özgürlük. “Ne yaptım bile bile yaptım. Eyleminin uzun bir düşünme ve tartışma sonucu bilinçli ve istemli bir eylem olduğunu ileri sürerek, bu eylemin suç olarak yorumlanmasından doğacak bütün tepkilere sonuna kadar katlanmaya hazır olduğunu bildiriyor.”⁹ O, sadece bir ateş hırsızı değildir. İşkence altında inlerken insanlığa neler kazandırdığını yüksek sesle haykırmaya devam ederek bunu gösterir:

“İnsanların gözleri vardı, ama görmüyorlardı; kulakları vardı, ama işitmiyorlardı. Evlerini tuğlayla örerek nasıl inşa edeceklerini, yüzünü güneşe nasıl döndüreceklerini bilmiyorlardı. Güneşin girmediği mağaralarda yaşıyorlardı, toprağın altında yaşayan karıncalar gibi; ben onlara yıldızların nasıl doğduğunu ve battığını öğretmeseydim hesap kitaptan haberleri olmayacaktı; onlara en büyük taktiği, yani sayıları öğrettim, hafızanın anası olan yazıyı öğrettim; vahşi hayvanları onlar için boyunduruğa vurdum; atları arabalara koştum ve insanlara onları nasıl gemleyeceklerini ben öğrettim; ben olmasam hiç kimsenin insanlığa gemi falan vereceği yoktu, şu denizleri yara yara giden yelkenli tekneleri de. Belki de onlara en büyük hizmetim şu oldu: Hasta olduklarında, çaresiz kalıyorlardı, ne merhemleri vardı vücutlarına sürecekleri, ne de içecek şurupları, yani anlayacağınız hekimlikten yoksundu hepsi, ölüp gidiyordu, ta ki ben onlara çeşitli hastalıklara karşı kendilerini savunacakları ilaçları öğretilene kadar. Yani işin aslı şu: İnsanın elinde şu an ne kadar zanaat varsa, hepsini benden, Prometheus’dan edindiler.”¹⁰

Hesiodos’un *Theogonia* eserinde gördüğümüz Prometheus sadece, Tanrı Zeus’u kurnazlıkla alt ederek ateşi insanlığa götürmüş bir kahraman değildir. İnsanın tekniği yani aleti kullanarak hayatı nasıl biçimlendirdiğini ve kolaylaştırdığını anlatan Prometheus, kendisinin sayıları öğreten bir öğretmen olduğunu, denizleri aşacak gemileri yaptığını, toprağı sürme bilgisiyle insanların yaratılıştan gelen yeteneklerini ortaya çıkardığını hatırlatmaktadır. İnsanlık, hastalıklarla gelen ölümler karşısındaki

9 Hesiodos, *Theogonia*, İstanbul 2017, s. 261.

10 Çiğdem Dürüşken, İlkçağ Felsefesi, AUZEF Ders Notları, İstanbul 2018.

çaresizliğini dahi Prometheus sayesinde yenmiştir. Prometheus'un insanlığa kazandırdıklarını anlatan bir başka eser ise Aiskhylos'un yazdığı *Zincire Vurulmuş Prometheus*'tur.

1.2.Zincire Vurulmuş Prometheus

Zincire Vurulmuş Prometheus'ta Titanları yenip yönetimi ele aldıktan sonra, Zeus bir düzen kurmaya girişmiştir. Bu düzende kendine krallık tahtını ayırdığı hâlde, diğer tanrılara da şeref payları, egemenlik alanları dağıtmıştır. Ne var ki bütün tanrılar paylarına düşen alanı yönetirken Zeus'un buyruğuna uymak zorundadırlar. Piyeste karşımıza çıkan tanrıların hepsi bu düzeni benimsemiş, Zeus'un buyruklarını isteyerek ya da istemeyerek yerine getirmektedirler. Tek başkaldıran Prometheus'tur. Kavga, Zeus'la Prometheus arasındadır ve bu bir özgürlük-kölelik kavgasıdır. Evreni yöneten, tanrıların ve insanların egemeni Zeus özgürdür, prangaya vurulmuş, ıssız bir kayalıkta sonsuzluğa dek işkencelere mahkûm, ölümsüz olduğu için canına kıyma özgürlüğünden de yoksun Prometheus köledir. Ama hakikatte durum çok farklıdır.

“Gerçekte Zeus köle, Prometheus özgürdür. Bu özgürlüğü Prometheus nasıl ele geçirmiştir? Burada efsaneyi bir yana itip kendi çağımızın egemenlik kavgalarına bakabiliriz: Yönetimi ele geçirmiş nice iktidar sahibi kişi ya da partiler vardır ki, karşılıklarına dikilip direnen tek tük düşünce sahiplerini susturup yok edebileceklerini sanırlar, oysa sonuç umduklarının tersine çıkar: İktidar sahipleri devrilişir gider, düşünce sahipleri yener ve kalır. İnsan toplumunun bu değişmez yasasının bilincine varan Aiskhylos onu Prometheus diye bir efsanevi kişinin ağzından bildiriyor bize dek: Akıl gücü kaba güçten üstündür, düşünceye gem vurulamaz, özgür düşünce tutuklanamaz (...)”¹¹

Zincire Vurulmuş Prometheus oyunu Prometheus'un Hephaistos tarafından çelikten kırılmaz halkalarla sivri uçlu sarp bir kayalıkta zincire vurulduğu prologos bölümüyle başlar. Zincirlenmesine sebep ölümlülere bütün sanatların kaynağı olan ateşi çalarak armağan etmesidir. Şeref payını ölümlülere vermekle kurulu düzeni çöğürmüştür. O, sürekli ayakta duracak, uykusuz kalacak, dizlerini dahi bükemeyecektir. Kayalıkta sıkıca bağlanan Prometheus yalnız kaldığında çektiği derin acıdan, başına geleceklere önceden bildiğinden, tanrıların bir başka tanrıya nasıl zulüm ettiklerinden, kadere karşı gelinemeyeceğinden, insanlara iyilik etmek için bir rezene sapı içerisinde ateşin tohumunu alıp götürdüğünden ve bu tohumun sanatların anahtarı olarak bütün yolları insanlığa açtığından söz eder. Onu ziyarete gelen Okeanos kızlarına, Zeus'un bir gün tahtından edildiğinde kendisinden aman dilemeye geleceğini söylemesi Prometheus'un hâlâ tanrısal güce ve iradeye sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Zeus'un kendisine neden

¹¹ Hesiodos, *Theogonia*, İstanbul 2017, s. 263.

düşman olduğunu da anlatır:

“Günün birinde bir öfkedir sardı tanrıları, / Birbirine girdi bütün ölümsüzler,
/ Kimi der Kronos gitsin, Zeus otursun tahtına, / Kimi Zeus’un hiç başa
geçmesini istemez. / Boşuna öğütler verdim o zaman hepsine: / Gururlarına
kapılıp uzlaşmayı küçümsediler, / Gücün hakkında güçle geliriz sandılar.
/ Oysa bana anam, Themis ya da Gaia, / Güçle, zorla değil, akılla kazanılır
demişti. / Anlattım onlara bunu bütün nedenleriyle. / Dinlemediler beni,
yüzüme bakmadılar bile. / Bu durumda yapabileceğim en akıllıca şey / Anamı
dinleyip Zeus’tan yana olmaktı. / Ben Zeus’u tutunca, o da beni tuttu. / Ve
bugün eğer koca Kronos ve birleşikleri / Tartaros’un derin karanlıklarına
girmişse, / Benim bunu gerçekleştiren akıl yoluyla. / İşte tanrıların kralına
benim ettiğim hizmet, / Buna karşı aldığım korkunç ödül de bu. / Anlaşılan
dostlardan kuşkulanmak / Başa geçenlere özgü bir hastalık, / Ama sizlerin
asıl öğrenmek istediği şeydu: / Hangi suçumdan ötürü bu cezayı verdi? /
Anlatayım: Zeus, baba tahtına oturur oturmaz / Başladı her tanrıya bir şeref
payı vermeye, / Devletin katlarını önem sırasına koymaya. / Bu arada
zavallı ölümlüleri düşünmek / Aklının ucundan bile geçmedi, / Tersine,
soylarını ortadan kaldırmak, / Bambaşka, yeni bir soy yaratmak istiyordu. /
Bu tasarıya kimse karşı çıkmadı benden başka, / Bir tek ben göze alabildim
bunu / Ve kurtardım insanları, önledim / Hades’in karanlıklarında yok
olup gitmelerini. / İşte bunun için çekiyorum bugün / Bu çekilmez, bu
görmeye dayanılmaz acıları. / İnsanlara acıdım diye bana acımaz oldular.
/ Çarptırıldığım ceza öylesine insafsız ki / Görülmesi şanı artırmayacak
Zeus’un.”¹²

Bu cezaya çarptırılmasının bir başka nedeni daha vardır: Ölümlülerin eline kızıl ateşi armağan etmiştir. Kızların ayrılmasından sonra Okeanos da Prometheus’un yanına gelir ve kendisine nasıl yardım edebileceğini sorar. Başlarındaki tanrının ne türden kötülükler yapabileceğini, kararında son derece ısrarcı olduğunu Prometheus’a hatırlatır ancak diline hâkim olursa Zeus’a giderek onu yumuşatacağını ve Prometheus’u kurtaracağını vaat eder. Prometheus, Zeus’un öfkesi yumuşayana kadar bu çileye katlanacağını söyler.

Prometheus bu teklifi kabul etmek yerine kendisini işkenceye mahkûm edenlere ne iyilikler yaptığını hatırlatır:

“Ve ben bu ağızsız dilsiz, çocuksu varlıklara / Nasıl verdim aklı, düşüncüyü,
/ Anlatayım bunu, insanları küçültmek için değil, / Onlara ne büyük
iyilikler ettiğimi göstermek için. / Önceleri insanlar görmeden bakıyor, /
Dinlediklerini anlamıyorlardı, / Bilmiyorlardı duvar örmesini. / İçine gün

12 Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, İstanbul, 2015, s. 10.

ışığı giren evler yapmasını, / Ağacı kullanmasını bilmiyorlardı. / Yerin altında, karanlık mağaralarda / Karınca sürüleri gibi yaşıyorlardı. / Bilinç yoktu hiçbir yaptıklarında / Sonra sayı bilgisini verdim onlara, / Sonra harf dizilerine geldi sıra, / Evet, ölümlüler için neler bulmuşken, / Bugün zavallı ben, bulamıyorum yolunu / Kendi başımı dertten kurtarmanın. / İnsanlar hasta düştükleri zaman / Ölüp gidiyorlardı devasızlık yüzünden; / Ne yiyecekleri şeyi biliyorlardı / Ne içecekleri, ne de sürünecekleri şeyi. / Ben öğrettim onlara otları birbirine karıştırıp / Bütün hastalıklara karşı ilaçlar, / Cana can katan merhemler yapmasını. / Açıkladım insanlara alevlerin / Dumanlara bürülü kalmış anlamlarını. / Kim yaptı bütün bunları? Ben yaptım. / Ya toprağın insanlardan sakladığı hazineler? / Tunç, demir, gümüş, altın ve bütün madenler / Kim buldum diyebilir bunları benden önce? / Hiç kimse, yalan söyler kim buldum derse. / Uzun sözün kısası şunu bilmiş ol: / Bütün sanatları Prometheus verdi insanlara.”¹³

Mitolojik metinlerin yanı sıra dünya edebiyatının pek çok metninde yer verilen Prometheus efsanesine kaynaklık eden ilk destanlardan söz açarak kahramanın insanlık için icra ettiği rolü gösterdik. İnsanlığın hayrı için çalışan ve onlara yol gösteren Prometheus, Tevfik Fikret’in şiirinde sadece politik bir figüre indirilerek güya karanlıkta kalmış bir milleti aydınlatacak sembol olarak Halûk’a yakıştırılmıştır. Çocuk denecek yaşta oğlunu batı terbiyesiyle tanışması için İskoçya’ya gönderen Tevfik Fikret, henüz bir bedel ödememiş, bedel ödeyeceği hususunda bir emarenin görülmesi mümkün olmayan oğluna Prometheus gibi büyük bir anlam yüklemekte, ancak bu anlam, şiir bütünlüğü içerisinde kalıp bir slogandan öteye geçememektedir.

Çalışmanın bu kısmında mitolojik kahraman Prometheus’un taşıdığı değer ve eylemler–üzerinde durulmuştur. Bu kısımdan sonra Tevfik Fikret’in kahramanı Halûk’un macerasından söz edilecektir.

2. Hüseyin Halûk Fikret

Hüseyin Halûk Fikret, Tevfik Fikret’in *Halûk’un Defteri* adıyla oğluna adadığı kitap dolayısıyla genellikle Halûk olarak tanınmaktadır. Halûk, 14 Haziran 1893’te İstanbul’da doğmuştur. Tevfik Fikret, Robert Koleji’nde öğretmenlik yapmaya başladıktan sonra İngiliz ve Amerikan çocuklarının nasıl yetiştirildiğini görmüş, o yıllarda Bebek’te faaliyet gösteren Mrs. Green’in Community School’una ilkökul çağına varmış Halûk’u kaydettirmiştir. Babasının İngilizce öğrensin, anglo-sakson kültürüyle yetişsin diye gönderdiği Halûk, bu okulda her sabah ilahiler ve hep birlikte

13 Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, s. 19.

okunan dualarla güne başlamakta, her geçen gün Hıristiyanlığın manevî dünyasıyla ünsiyetini genişletmektedir. Halûk on bir yaşına gelince Robert Kolej'in orta kısmına yazdırılmıştır. Yine her sabah bütün çocuklarla birlikte sabah ayinlerine katılmak, İncil derslerinde bulunmak mecburiyetindedir. Üç ders yılını bu disiplin üzerine geçiren Halûk, 15 Eylül 1909'da Sirkeci'den trene bindirilerek İskoçya'ya teknik öğrenim alması için gönderilmiştir. Kolej'in orta kısmını bitirip İskoçya'ya gönderilmesi sırasında yapılan yol ve okul harcamaları Robert Kolej tarafından karşılanmıştır.

Tevfik Fikret'in yabancı dostlarından birinin Halûk'un ikameti için aracılık ettiği İskoçya'daki evin sahibinin bir rahip olması genç adamın Hıristiyanlık dairesine girmesini hızlandırmıştır. 1911 baharına kadar Halûk bu evde kalmıştır. Tevfik Fikret, yine dostları vasıtasıyla Halûk'un İskoçya'da Royal Technical College'da mühendislik öğrenimine başlamasını sağlamıştır. Oradan mezun olduktan sonra Glasgow mühendislik şirketlerinde bir süre çalışarak yurda dönmüştür. O yıllarda Robert Kolej'de Mühendislik Okulu kurulmakta, bütün binalara elektrik verecek bir jeneratör ve bir kalorifer sistemi hazırlanmaktadır. Michigan Üniversitesi'nden John R. Allen, kolejdeki bu dönüşümün başına getirilmiş bir bilim adamıdır. Halûk'un Amerika'da eğitim almasını sağlayacak kişi de o olacaktır. Kolejde de birlikte çalışmalarını Fikret'in oğlu üzerindeki ideallerini büyütüştür.

Halûk, Robert Kolej'de beraber çalıştığı Prof. John R. Allen ile birlikte 1913 yılı Temmuz'unda ABD'ye gitmiştir. Michigan Üniversitesi'nden 1916 yılında makine mühendisi diplomasını aldıktan sonra Ohio, Illinois ve Cincinatti Üniversitelerinde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Kendisinden dört yaş büyük Amerikalı Ethel Gill ile evlenmiştir. Bu evlilik onun gelecekte Presbyterian mezhebine girmesini kolaylaştırmıştır. 1920'de Robert Kolej'e makine mühendisi profesörü olarak dönmek üzere eşyle birlikte hazırlık yapmışlar, pasaportlarını dahi çıkarmışlardır. Birkaç gün içinde vapurla yola çıkacaklardır ancak tam o vakitlerde dinî inancındaki değişiklikten dolayı yurda dönmelerinin uygun olmayacağı haberi gelince bu seyahatten vazgeçmişlerdir. Ailesi, İstanbul'a döneceğini haber alır almaz artarda mektuplar yazarak gelmelerinin şimdilik anlamsız olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Mütareke yıllarının kargaşasında, Hıristiyanlığa intisap etmiş bir şahsın koleje davet edilmesinin iyi karşılanmayacağı reisvekiline hatırlatılmış, yurda dönüşü engellenmiştir.¹⁵

Daha sonra, Türkiye'ye hele bir gelsin bakalım dediklerinde, Halûk'a şimendifer memurluğu önerilmiştir. Annesi Nazime Hanım oğlunun

14 Orhan Karaveli, "Ölümünün 90. Yılında Tevfik Fikret", *Cumhuriyet*, İstanbul, 9 Ağustos 2005, s. 9.

15 Bu bilgiler Taha Toros arşivinde <http://hdl.handle.net/11498/13268> bağlantı hesabıyla ulaşılabilen Salih Keramet Nigar'ın daktilo edilmiş imzalı bir evrakından alınmıştır.

Amerika'da çalışmak durumunda kalmasını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Neden burada çalışmadı da Amerika'da çalışıyor gibi suallere gelince: Halûk Fikret'e memleketinde bir iş bulmak için lazım gelen makama müracaat etmişim. Müsbet bir cevap alamadım, 'Hele gelsin bir yer bulunur.' diye baştan savuldum. Çoluk çocuk sahibi olan adam bittabi müsbet bir cevap elde etmeden gelemezdi. Halûk'a bir de Protestan olmuş diye hücum ediliyor. Benim bildiğime göre Halûk'un dini babasınınki gibi 'ulvî ve münezzeh, kutsî ve mualla' bir kudrete imandır. Bu kadar şamil bir iman hiçbir kilisenin dar duvarları içine sığmaz.

Efendiler, Fikret'i dinsiz diye vatandan, Türklükten hariç tutuyor, Mehmed Akif'e Müslüman diye Türk şairi değil diyor, Halûk'a da Amerika'da çalışıyor diye yabancı diyorsunuz. Türk'ün sizce Türk diye vaftiz edilebilmesi için nasıl bir dine ve akideye salık olmasını istiyorsunuz?”¹⁶

Bütün bu olan bitenlerden sonra Halûk Fikret, 1928'de mutfak eşyaları imal eden büyük bir firmanın bayiliğini, sonra da bölge temsilciliğini yaparak servet sahibi olmuştur. 1943 yılına kadar bu düzende devam ettikten sonra eşinin önerisi ile ilahiyat fakültesini bitirip rahipliğe yönelmiştir. Presbyterian kilisesinde imtihana girerek rahip yardımcılığına başlamıştır.¹⁷ 1943'te rahip yardımcısı olmuş, 1956'da başrahipliğe getirilmiştir.

Hüseyin Halûk Fikret, 9 Haziran 1965'te Florida eyaletinin Orlando kentinde kanserden ölmüştür.¹⁸ Orlando Woodlawn Memorial Park Mezarlığı'na defnedilmiştir. Bugün söz konusu kilisenin internet sitesinde Hüseyin Halûk Fikret'in kilise başrahipliği yaptığı dönem hakkında bilgi bulmak mümkündür. Buna göre, Halûk Fikret, 1956-1963 yılları arasında kilisenin papazıdır. Din adamı (reverend) Fikret, bir Müslüman olarak doğmuş, din değiştirerek Hıristiyan olmuş, İskoçya'da bir koleje devam ettikten sonra Orlando'ya gelmiştir. Olağandışı bir hakla laik ve ruhban sınıfından bir kimse olmamasına rağmen papaz olarak görevlendirilmiştir. Halûk Fikret'in döneminde kilise onuncu yılını kutlamış, bir anaokulu kurulmuş, kilise kütüphanesi açılmıştır. Boy Scout Troop (oymak) yeniden bir araya getirilmiş, misyoner desteği artırılmış, ibadethaneye klima takılmıştır. Pazar akşamı ibadetine son verilmiştir. Onun döneminde yeni yönetmenlikler hayata geçirilmiştir.¹⁹ Görüldüğü üzere Halûk Fikret, din adamı vasfının yanında kilisenin fizikî ve idarî yapısında birtakım değişiklikleri hayata geçirmiştir.

16 Tevfik Fikret'in karısı Nazime Fikret'in Taha Toros arşivinde yer alan bir mektubu. Gazete kupüründen muhafaza edilmiştir. <http://hdl.handle.net/11498/11751>

17 *Hürriyet* gazetesi, 23 Haziran 1962.

18 30 Haziran 1965 *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan ölüm haberi.

19 <http://www.grace.to/whowere/history/>

2.1. Din Değiştirme

Hüseyin Halûk Fikret, İskoçya'daki eğitimini tamamlayıp Kolej'e dönmelerinden kısa bir süre sonra Reverend Frew,²⁰ Fikret'in kolejdeki başyardımcısına Halûk'un dinini değiştirmek istediğini söylemiş ve bunu Fikret'e bildirmesini istemiştir. Fikret, bu haber karşısında oğluna "Düşünce özgürlüğüyle dinden ayrılmanı anlayabilirim ama tek yaratıcı tanıyan bir dini bırakıp üçlü tanrıya tapmana aklım ermez." diyerek düşündüklerini izah etmiştir. Halûk'un din değiştirmesi ileri yaşlarında olmamasına rağmen daima konuşulacak önemli bir vaka olarak telakki edilmiştir. Bu değişimin ve oğul Halûk'un babasıyla irtibatının aşamalarını görmek adına önemli bir yayın yapılmıştır.

Milliyet gazetesinin Amerika muhabirliğini yaptığı yıllarda Talat Sait Halman, Florida eyaleti Orlando'da Park Lake Presbyterian Kilisesinde rahiplik yapan Halûk Fikret'e ulaşarak babası ve kendisi hakkında ilk elden bilgilere ulaşmıştır.

Halman'a, Grace Covenant Presbyterian Kilisesi'nin resimli zarfları içinde gelen mektuplar, bugün Halûk Fikret hakkında en doğru bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidirler. İmla ve üslup hataları Halûk'un Türkçesi'nin büyük ölçüde bozulduğuna işarettir. Mektuplarda, Halûk'u İngiltere ve Amerika'ya ısrarla göndermek isteyen babası olduğu, kendisinde edebiyat ve sanat istidadı olmadığı için babasının derin bir hayal kırıklığı içerisinde kaldığı, o ünlü şiirlerini yazdığı sıralarda çocuk yaşyla o şiirleri anlamadığı ve daha acısı babasının kendisi adına yazdığı şiirlerin bir nüshasının dahi elinde bulunmadığı söylenmektedir. "Şunu utanarak kabul etmek zorundayım ki babamın şiirlerini kolaylıkla ve anlayarak okumak benim için gayet zor." Halûk, mektupta ifade ettiği üzere Türkçeyi zorlukla okuyabilmektedir. Elinde, babasına ait "hazine gibi değer verdiğim" dediği iki resminden başka bir şey yoktur. Mektuptaki imza Hüseyin Halûk Fikret'tir.

İkinci mektubunda, Amerika'daki eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönmeyeceğini ne kendisinin ne de babasının düşündüğünü, kısmetin kendisini buraya savurduğunu, bu sebepten babasıyla ilgili hatıra, kitap ya da herhangi bir yadigârı yanına almadığını ifade ederek sözlerine başlamaktadır. 1925'te annesi bir yıl kadar kendisiyle kalmak üzere Amerika'ya gelmiş ve bir küçük halıyla, Fikret'in tablolarından ikisini yanında götürmüştür.

20 Beşir Ayvazoğlu, Halûk'tan söz ettiği bir yazısında Frew'in kimliği hakkında da bilgi verir: "Intelligence Service'in 1902-1924 yılları arasında İstanbul şefi olarak görev yapan Dr. Robert Frew'dan, nâm-ı diğer Reverend Frew'dan söz ediyorum. (Reverend, rahipler için kullanılan ve "muhterem" anlamına gelen bir sözdür.)" Beşir Ayvazoğlu, "Rahip Brunson, Reverend Frew ve Halûk", *Karar*, İstanbul, 12.08.2018.

Din değiştirmesini babası itidalle karşılaşa da annesi bu durumdan hiç memnun olmamıştır. Anne tarafından dedesi de hayal kırıklığına uğramıştır:

“Din değiştirmeme gelince. Bunun yakınlarımı mutlu etmeyeceğini biliyordum, ama ilkokul dâhil öğrenimimin tamamını Hıristiyan inancının kendini açıkça hissettirdiği kurumlarda yapmıştım. Gene de İslamiyete ve Türkiye’ye, Türklüğe toz kondurmadım. (...) Dinî temayüllerimdeki değişmeyi babam biliyordu. Bir kere bu konuyu birlikte konuşmuştuk, ama kendisi bu bakımdan çok açık fikirliydi, kendi kararlarımı kendi başıma vermeme istedi. Annem hiç memnun olmadı. Sofu Müslüman olan dedem (Annemin babası) hayal kırıklığına uğradı.”²¹

Hüseyin Halûk Fikret, yılların gitgide kendisini ulusundan uzaklaştırdığını, İstanbul’da kalan birkaç akrabasının da kayıplara karıştığını söylemektedir.²² Babası hakkında fazla malumat verememekten dolayı ıstırap duyduğunu ifade eden Halûk, Halman’ın istifade edebileceği kişilerin isimlerini yazmaktadır:

“Robert Kolejin ilk Türk mezunu, babama öğrencisi ve asistanı olarak çok yakın olan ve sonradan Türk dili ve edebiyatı Profesörü olarak babamın yerine geöen, Kolejde ikinci Müdürlük yapan Prof. Hüseyin Pektaş size çok daha etraflı bilgi verebilir. Kendisine yazsanıza. Bir de Profesör Feridun Niğâr var. Kendisi babama çok yakındı, öğrencisiydi. Zannedirim hâlâ Robert Kolejdedir.”²³

Zaman içerisinde kendi milletinden kopmak durumunda kaldığını ifade etse de Hüseyin Halûk Fikret, babasının dostlarını anmaktan geri durmamakta, hem kendisine hem de babasına faydası olmuş isimlerin o gün için nerede ve hangi görevlerde olduğunu takip ederek vefasını göstermektedir.

3. “Promete”ye Giden Şiirler

Tevfik Fikret’in şiirleri arasında “Promete” ile akraba şiirler bulunmaktadır. Halûk şiirleri içerisinde değerlendirdiğimiz “Sabah Olursa”nın yanında “Mâzî... Âtî”de geöen “Mâzîde kâbil olsa ta’ayyün, bekâ, sübut, / Âtî nasıl

21 Talat Sait Halman, “Halûk’un Son Vedat”, *Milliyet*, İstanbul, 22 Haziran 1966.

22 İstanbul’dan bazı gazetecilerin Orlando’ya kendisiyle röportaj yapmaya geldiklerini, eşiyle birlikte gelenleri en iyi şekilde ağırladıklarını, onlara her şeyi anlattığını, fotoğraflar çekip gittiklerini, ancak çok geçmeden Türkiye’nin en yüksek tirajlı gazetesinde kilisede vaaz verirken çekilmiş resmini yayımladıklarını anlatmaktadır. Bu gazete 23 Haziran 1962 tarihli *Hürriyet*’tir. Birinci sayfadan ve asırsız haberlerle birlikte verilen bu fotoğrafın ardından buldukları adrese yağan mektuplarda kendisine tehdit ve hakaret dolu ifadelerin kullanıldığını söylemesi ve bu hadiseyle Türkiye defterini kapatarak hiçbir Türkle görüşmeme kararı aldığını dile getirmesi önemlidir. Orhan Karaveli, “Ölüminün 90. Yılında Tevfik Fikret”, *Cumhuriyet*, İstanbul, 9 Ağustos 2005, s. 9.

23 Talat Sait Halman, “Halûk’un Son Vedat”, *Milliyet*, İstanbul, 22 Haziran 1966.

hayâl edilir?”, “Âtî çıkınca ortaya mâzî silinmeli”²⁴ mısraları Fikret'in maziye bakışını göstermesinin yanında geleceğe olan imanını ortaya koymaktadır. “Millet Şarkısı” başlıklı manzumesinde de “Göz yumma güneşten, ne kadar nûru kararsa / Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.” mısralarıyla hak ve zulmün karşıtlığını ifade ederken aynı şiirde geçen “İnsanlığı pâmâl eden alçaklığı yık, ez; / Billâh yaşamak yerde sürüklenmeye değmez.” ifadeleriyle başkaldırmayı nasihat etmektedir.²⁵

O, Fikret için “yarının inkılap ordusunda çarpışacak kahraman”dır.

Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*'de oğlu Hüseyin Halûk'a “Halûk İçin”, “Halûk'un Sesi”, “Halûk'un Bayramı”, “Halûk'a”, “Yine Halûk” şiirleri dışında Halûk'un Defteri'nden başlıklı müstakil bir bölümde yedi şiirde yer vermiştir. Bu şiirlerde, Halûk, bir şairin kurabileceği hayallerden ötede bir ruha sahiptir. Babası, Halûk'un sesiyle bahtiyardır. Hâluk, yoksul, kimsesiz çocukların bayramlarda bilhassa düştükleri fakirliği hatırlatan diğerkâmlığın adıdır. Tevfik Fikret'in kırık bir teknede kenâr-ı me'mûne dediği güvenli bir limana çıkmak arzusuyla küreklere asılmasının sebebi de Halûk'tur. “Bütün derdimin esbâbı sende toplanıyor” diye seslendiği oğlunu, felçli bir hasta gibi sürüklenip gidecek insanlığın bir gün kurtuluş zirvesine adım adım yükseleceğine inandırmak istemektedir, “İnan, Halûk, ezeli bir şifâdır aldanmak!” diyerek.²⁶ Tevfik Fikret'in Halûk'a seslendiği en meşhur şiirlerinden birisi “Sabah Olursa”dır. “Bu memlekette de bir gün sabah olursa” mısraıyla başlayan şiirde Halûk'a hitap ederek, milletin bir gün yüzünün gülmesi durumunda o gün kendisinden ümidini kesmesini, babasını pejmürde bir hâlde bırakmasını istemektedir. Çünkü şair, nazarlarıyla oğlunu maziye çekmek isteyecektir. Oysa Halûk bütün hüviyet ve uzviyetiyle gelecektir. (âtî) Şiirin sonunda “Ümidimiz bu: Ölürsek de biz, yaşar mutlak / Vatan sizinle şu zindan karanlığından uzak!” diyerek Halûk kuşağına yüklediği anlamı açık etmektedir. Bir sonraki “Mâzî... Âtî” başlıklı şiir bu düşüncelerinin sağlaması niteliğindedir. “Âtî çıkınca ortaya mâzî silinmeli” mısraı Tevfik Fikret'in gelecekçi tavrını sergilemesi kadar oğlu Halûk'un modern ve çağın insanı olmasını ne derece umut ettiğini göstermektedir. Fakat, “Halûk'un Defteri'nden” başlıklı bu bölümün son şiiri, Fikret'in yeniden karamsarlığa ve eşref-i mahlûkat olduğuna inanılan insanın yaratılışına bakışındaki kötümser tavra saplanıp kaldığını ortaya koymaktadır. “Ne diyordum bak: Âdem evladı / Canlı bir cîfe, [leş] bir yürür pıhtı. / Salya, yahut yalan kusan bir ağız; / Bir ta'azzuv ki kan, irin yalnız” kıtasında müşahhas hâle getirilebilecek bu düşünceler Halûk'a yüklenen ödev ve nasihatlerin hükmünü bir anda ortadan kaldırmakta, insana olan inancın derin bir sarsıntıyla yıkıldığını göstermektedir.

24 Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, İstanbul 2007, s. 281.

25 Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, s. 312.

26 Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, s. 270.

Tevfik Fikret'in şiirlerini topladığı diğer kitabı, Şermin'i dışarıda tutarsak, *Halûk'un Defteri*'dir. Kitap, sadece Halûk'a dair şiirlerden meydana gelmemiştir. Ancak Nijad Ekrem'in ölümünün ardından yazılan şiir de dâhil olmak üzere Fikret'in muhtelif meseleler etrafında yazdığı bu şiirlerin Halûk'la temas ettiğini söylemek mümkündür. Başlığında Halûk'un adını taşıyan sadece dört şiirin bulunduğu kitapta, Halûk'un biyografisinden hareketle malumat sahibi olduğumuz ve Halûk'la ilgili şiirlerden kısaca söz açmak gerekmektedir. İlk şiir, kitapla aynı ismi taşımakta ve kitabın nasıl ortaya çıktığını da haber vermektedir. Bir gün Fikret'in eline Halûk'un bir defteri geçmiştir. "Defter bile denmez sekiz on parça kâğıttır" diye başladığı şiirinde sanki bir kurgu-gerçek durumu anlatmaktadır. O defterde Halûk, Mrs. Greene'in okulunda "Ölmek ve Yaşatmak Seni" ifadeleri yazılı bir İngiliz bayrağını gördükten sonra bunu Türkçeye çevirip Türk bayrağı altına yazdığı görülür. Fikret'in defterde fark edip heyecanlandığı bu manzara "Halûk'un Defteri" şiirinin yazılmasını sağlamıştır. "Zelzele" şiirinde de "Hayât-ı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır; / Zafer biraz da hasar ister; / Koşan cihâd-ı me'âlîye şanlı, lâkin ağır, / Mahûf adımlar atar, / Önünde zelzeleler, arkasında zelzeleler!" mısralarında oğluna hayatı kazanmak için hakikat deviyile çarpışmayı telkin eder. Kitapta yer alan "Hayavata" başlıklı şiir Fikret'in oğlu ile birlikte isim verdikleri bir sandalın hikâyesidir. Siyah boyalı sandalına Halûk, babasıyla birlikte Hayavata (Hiawatha) adını vermiştir. Bazı yaz gecelerinde bu sandalda ailece vakit geçirdikleri bilinmektedir. Sandalın adı da bir tavidan kaynaklanmaktadır. Hayavata, Amerika yerlilerinden, Kızılderili bir kabilenin reisinin adıdır.²⁷ Hürriyete olan umuduyla bu kızılдерilinin hayatı arasında irtibat kurarak sandalına bu adı vermiştir. Şiirde, sandalın adını Halûk'un seçtiği ifade edilmektedir: "Kanatlandı şâir mizâcın yine; / Güzel seçtin ithaf için teknene / O sahrâ-yı vahşet firârisinin, / O hürriyet evladının nâmını..."

Tevfik Fikret'in, II. Abdülhamid'in cülûs yıldönümü olan 19 Ağustos günlerinde İstanbul'da donanma geceleri tertip edilmesinden duyduğu rahatsızlığı anlattığı ve bugünü tel'in ettiği şiiri olan "Şehrâyin"i de *Halûk'un Defteri*'ne alması, oğluna bir istikamet çizdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Şehir, 19 Ağustos akşamlarında türlü ışıklarla aydınlatılırken Fikret, Aşiyân'ın bütün ışıklarını söndürerek o geceleri karanlıkta geçirmiş ve bu tavrını söz konusu ettiği "Şehrâyin" şiirini oğluna bir miras bırakmak adına *Halûk'un Defteri*'ne almıştır.

"Devenin Başı" şiiri de –Halûk'un ezberi- ifadesiyle yayımlanmıştır. Bir fabl numunesi olarak okunacak şiirde vaktiyle büyük bir devenin kendisine

²⁷ Şiirin dipnotunda Hayavata için "Amerika şâir-i zinde-âsârı Longfellow'un ceylan gibi saf, çâlak ve âzâde-rûh sevimli kahramanı" denilmektedir. Tevfik Fikret, *Halûk'un Defteri*, İstanbul 2015, s. 18.

iş açan çürük başının ardından dağ, tepe sürüklenmesinin ve nihayetinde cehenneme gidip murdar olmasının hikâyesi anlatılmaktadır. Fakat şiirde geçen baş imgesinin siyasî bir tarafı olduğu muhakkaktır. “Fakat kimseyi Allah / Baştan düşürüp kuyruğa baktırmasın”; “Haksızlık eden başları bir gün... Koparırlar.” mısraları, Halûk'un politik dünyasının şekillenmesi için yazılmıştır.

Sadece Halûk şiirleri söz konusu olduğunda değil, Tevfik Fikret şiirleri içerisinde de hem muhteva hem de şiir sanatının bütün imkânlarını kullanabilmiş olması bakımından en dikkate değer şiirlerinden kabul edilebilecek “Halûk'un ‘Amentü’sü”ne eğilmek gerekmektedir. İslam itikadında Müslüman olmanın temel şartlarını yansıtan amentü ifadesi, bu şiirde bağlamından koparılarak İslam'ın esas olduğu bir inanç dünyasının tesisini ötelemektedir. On iki beyitten meydana gelen şiirde amentünün terim olarak ifade ettiği anlamların hiç birisiyle karşılaşılmamaktadır. “Toprak vatanım nev’-i beşer milletim... İnsan / İnsan olur ancak bunu iz’anla, inandım.” mısraları Tevfik Fikret'in ve dahi oğlu Halûk'un milliyet duygusundan uzakta dünyayı bir coğrafya ve millet olarak bir bütün hâlinde kavradığını göstermektedir. Din söz konusu olduğunda da aynı yaklaşım varlığını hissettirmekte ve semavî olan bütün inançlara eşit mesafeden bakıldığı görülmektedir: “Fıtratta tekâmül ezeldir; bu kemâle / Tevrat ile, İncil ile, Kur’ân’la inandım.” Şiirde, atalarının insan eti yiyen kişiler olduğunu da söylediği görülmektedir: “İnsan eti yenmez; bu teselliye içimden / -Bir ân için ecdâdımı nisyânla- inandım.” “Halûk'un ‘Amentü’sü”, maddeci bir nazariye ile son bulmaktadır. Oğlunun bir gün mühendis olarak pozivist bilimin bir temsilcisi olmasını umut eden Fikret, oğluna bir amentü teklif ederken de bir gün bilimin siyah toprakları bile altına çevireceğini, irfanın kudretiyle her şeyin mümkün olduğuna inandığını söylemesi bu bakımdan önemlidir: “Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın, / Her şey olacak kudret-i irfânla... İnandım.”

-Sirkeci: 3 Eylül 1325-²⁸ tarihiyle yayımlanan “Halûk'un Vedâ’ı”, “Promete” şiiri kadar Tevfik Fikret'in Halûk'tan beklentilerini anlatan bir şiirdir. Oğlunu İskoçya'da eğitim almak üzere Sirkeci'den trene bindiren Tevfik Fikret, Bizans'ın çürük, sarkmış kolları diyerek İstanbul'dan iştiyakla ayrılan oğlundan, ardına hiç bakmamasını, İstanbul'un ahlak solduran nazarının bir an bile olsa kendisini heyecanlandırmamasını isteyerek oğlunu yolcu etmektedir. Fikret, bütün âlemin kuvvetten doğduğunu söylemekte, oğlunu yarının inklâp ordusunda çarpışacak bir kahraman olarak değerlendirmektedir. Âlemin esir olduğu kuvvetin hak manasına geldiğini, kâinatın ilahi bir irade ile yaratılmış ve tanzim

edilmiş olduğunu reddederek kuvvet ve madde arasındaki materyalist bir sistemin ardından gitmesi gerektiğini telkin ettiği görülmektedir. Oğluyla bir gün Topkapı'dan geçerken gördükleri çınar ağacı da Osmanlı devletini sembolize etmektedir. Koca gövdesiyle, ihtişamıyla var olan bu çınar kurumakta, üzerinde ne bir filiz ne de bir yaprağa tesadüf edilmemektedir. “Bize bol bol ziya kucakla, getir” dediği kısımda da Halûk'tan İskoç illerinde ne bulursa bırakmamasını istemektedir. Sanat, fen, itimat, itina, cesaret ve ümidin hepsinin bu memlekete lazım ve faydalı olduğunu söylemektedir.

“Bugünün gençlerine” ithaf edilen “Ferdâ” şiirinde de sıkıntılarla dolu maziye ebediyen söndürecek ümit olarak gençlere seslenilmektedir. Tefik Fikret'in vatan vurgusuna sahip en dikkat çeken şiirlerden biri olarak “Ferdâ” kabul edilebilir. Vatanın yabancı bir el tarafından istilaya uğramasına karşı duracak olanlar gençlerdir. Vatan, gayretli, çalışkan insanların omuzlarında yükselecektir. Bu şiir, bütün gençliğe bir nasihat manzumesi olarak yazılmıştır.

SONUÇ

Tefik Fikret'in oğlu Hüseyin Halûk Fikret, Türk edebiyatında herhangi bir edebî faaliyetin içerisinde olmamasına rağmen edebiyat kamusu tarafından bilinen bir şahsiyettir. Onun şahsiyetinin tahlili, bir tarafıyla babası Tefik Fikret'in sanatını ve mizacını ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Modernleşme devrinde Türk şiirine getirdiği yenilikler, yönettiği *Servet-i Fünûn* dergisinin özellikle roman türünde hamle yaptığı yılların hareket zemini olması Tefik Fikret'in edebiyat tarihindeki yerini güçlü kılmaktadır. İslami bir terbiye içerisinde büyümüş olmasına, II. Abdülhamid'e yazdığı bir sitayişnâme ile edebiyat dünyasına girmesine rağmen, muhalif tavrı, kimi zaman İngiliz hükümetini alkışlayarak devletine gösterdiği hınc, İngiliz sömürgesi farklı coğrafyalarda hayatını sürdürme hayalleri, karamsar ve kötümser mizacı, yadırganan tabiatıyla Tefik Fikret daima konuşulan bir şahsiyet olmuştur. Gördüğü haksızlıklara tahammül edemeyip bunu şiiriyle yazan, öğ almak için kendi tarihine ve içerisinde bulunduğu toplumun maneviyatına hücum eden Tefik Fikret yine de ortaya koyduğu külliyatıyla vicdan ve toplumun meselelerine işaret etmiş, aşırı duyguculuğun getirdiği santimental şiirlerinin yanında zaman içerisinde bir yara hâline gelen, ailelerin parçalanması, fakirliğin artması, eğitimden ve insanın hürriyetinden mahrum bırakılması gibi önemli sosyal meseleleri şiirinin merkezine taşımıştır.

“Tarih-i Kadim”, “Sis”, “Gayya-yı Vücut” gibi şiirlerinde cemiyetin bir çürümüşlük içerisinde olduğunu iddia ederek oğlu Halûk’a büyük vazifeler yüklemiştir. O, batının ilim, fen ve tekniğiyle kendisini yetiştirecek, tek bir dine saplanıp kalmayacak, bütün yeryüzünü vatani, bütün dinleri dini bilecek bir dünya insanı olacaktır. Batıda alacağı tedrisatla yurduna dönecek ve tanrılar eliyle hürriyetleri zapt edilmiş Türk milletini kurtuluşa çıkaracaktır. Bu ideali anlattığı “Promete” şiiri, kadim Yunan felsefesinin kurucu metinlerinde geçen Prometheus efsanesine dayanarak Halûk’un tanrılardan ateş çalarak ve bu ateşi kendi icadı olan bir aletle sağlamış olmasını hatırlatarak onu tanrı=padişah alegorisiyle Osmanlı milletine ateşi yani tekniği getirecek bir kahraman olarak tasarlamıştır. Halûk bu açıdan matematiği yapılmış, projesi çizilmiş bir tasarımdır ancak Tevfik Fikret, il r. “Promete” şiirindeki beklenti ancak kültüre ve milliliğe bağlı bir zihinle gerçekleşebilirdi. İlk eğitimini Hıristiyan bir dairede alan ve gençliğinin hemen başında din değiştiren bir figürün şiirdeki arzuları hayata geçirmesi mümkün olmayacaktır. Din ve kültür zaviyesinden doğduğu coğrafyaya aidiyet hissetmeyen Halûk’un, Prometheus olması, onun insanlığa armağanı olan ilerleme ve yenilikleri Osmanlı coğrafyasına taşınması muhaldir. Nitekim öyle olmuş, Halûk Fikret hem devrin siyasî ortamından hem de mizacından kaynaklı bir biçimde yurda dönmemiştir. Buradan tek meselenin yurda dönmek olduğu da anlaşılmalıdır. Halûk Fikret, fiziken değil ruhen de bu dönüşü gerçekleştirebilecek bir şahsiyeti hiçbir zaman kendisinde barındırmamıştır. Bu iddianın somut delilleri çalışma içerisinde gösterilmiştir. Türkçeyi dahi imla ve kuralları içerisinde yazabilecek durumda değildir. Memleket meseleleriyle, çok yakın kabul ettiği birkaç baba dostunu takip etmek dışında, ilgisi kalmamıştır. Nihayetinde, şiirdeki iddia ve beklentiler bir ütopyadan öteye geçememiştir.

Kaynakça

- Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, (Hzl. Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, 78 s.
- Ayvazoğlu, Beşir, “Rahip Brunson, Reverend Frew ve Halûk”, *Karar*, İstanbul, 12.08.2018.
- Dürüşken, Çiğdem, İlkçağ Felsefesi, *AUZEF Ders Notları*, İstanbul 2018.
- Halman, Talat Sait, “Halûk’un Son Vedaı”, *Milliyet*, İstanbul, 22 Haziran 1966.
- Hesiodos, *Theogonia*, (Hzl. Azra Erhat-Sabahattin Eyüboğlu), İstanbul 2017, 294 s.
- Kaplan, Mehmet, *Tevfik Fikret*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, 277 s.
- Karavel, Orhan, “Ölümünün 90. Yılında Tevfik Fikret”, *Cumhuriyet*, İstanbul, 9 Ağustos 2005, s. 9.
- Fikret, Tevfik, *Halûk’un Defteri*, (Hzl. Abdullah Uçman), Çağrı Yayınları, İstanbul 2015, 116 s.
- Fikret, Tevfik, *Rübâb-ı Şikeste*, (Hzl. Abdullah Uçman-Hasan Akay), Çağrı Yayınları, İstanbul 2007, 513 s.
- Uçman, Abdullah, “Halûk’un Defteri”, *Halûk’un Defteri içinde*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2015, 116 S.
- <http://hdl.handle.net/11498/13268> (Erişim Tarihi: 08.02.2019)
- <http://hdl.handle.net/11498/11751> (Erişim Tarihi: 06.02.2019)
- <http://www.grace.to/whoweare/history/> (Erişim Tarihi: 03.02.2019)